

DODATEK II

KALORYCZNOŚĆ PALIW

Zgodnie z **pierwszą zasadą termodynamiki**, wyrażającą równoważność ciepła i pracy, energia wewnętrzna układu odosobnionego się zwiększa, gdy do tego układu dostarczane jest ciepło lub nad układem wykonywana jest praca, co w postaci różniczkowej można zapisać następująco:

$$dU = Q + W \quad (\text{II.1})$$

przy czym, jeżeli praca ograniczona jest do zmian objętości, to $W = -pdV$.

W układzie zamkniętym przebieg reakcji chemicznej (z definicji) nie powoduje zmiany energii wewnętrznej, ale może spowodować zmianę temperatury układu. W celu realizacji procesu chemicznego w stałej temperaturze należy odprowadzać lub doprowadzać do układu ciepło. Ciepło to nazywamy ciepłem reakcji, a przyjmuje ono wartości zależne od tego czy T , V = idem czy T , p = idem.

Jeśli T = idem i V = idem, to ciepło przemiany chemicznej równe jest zmianie energii wewnętrznej układu w czasie przebiegu tej przemiany w warunkach izotermicznych

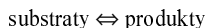
$$Q = dU \quad (\text{II.2})$$

Gdy T = idem oraz p = idem, wówczas ciepło reakcji można związać ze zmianami innej termodynamicznej zmiennej stanu, zwanej entalpią $H = U + pV$

$$Q = \Delta H \quad (\text{II.3})$$

w tych warunkach ciepło reakcji jest równe zmianie entalpii układu.

Kalorymetryczny pomiar wartości ciepła reakcji jest trudny i możliwy do realizacji doświadczalnie tylko dla reakcji przebiegających bardzo szybko, do końca i bez żadnych procesów ubocznych. W przypadku większości reakcji chemicznych dokładne wartości ciepła reakcji otrzymuje się na podstawie obliczeń, korzystając z **prawa Hessa**, które mówi, że ciepło reakcji chemicznej (w warunkach izochorycznych lub izobarycznych) nie zależy od drogi przemian, tylko od stanu początkowego i końcowego reakcji [5]. Dla dowolnej reakcji chemicznej, której schemat można zapisać jako

stanem początkowym reakcji są substraty, a stanem końcowym produkty.

Ponieważ wiele przemysłowych procesów spalania zachodzi pod stałym ciśnieniem, zbliżonym do atmosferycznego, efekt cieplny reakcji chemicznej można wyrazić za pomocą zmiany entalpii ΔH . Zmianę entalpii ΔH dla danej reakcji oblicza się w ten sposób, że od sumy entalpii tworzenia produktów odejmujemy sumę entalpii tworzenia substratów, pomnożonych przez odpowiednie współczynniki stechiometryczne ν_i

$$Q = \Delta H = \sum_i \nu_i \Delta H_{i(\text{prod})} - \sum_i \nu_i \Delta H_{i(\text{sub})} \quad (\text{II.4})$$

Z prawa Hessa wynika, że do obliczenia zmiany entalpii reakcji (ciepła reakcji przebiegającej pod stałym ciśnieniem) należy znać entalpie tworzenia poszczególnych produktów i substratów.

Entalpia tworzenia ΔH danego związku jest to zmiana entalpii spowodowana syntezą jednostki masy (mola) danej substancji pod stałym ciśnieniem i w stałej temperaturze.

Wartości entalpii tworzenia części reakcji chemicznych zostały wyznaczone eksperymentalnie. W celu ujednolicenia danych i ułatwienia obliczeń przyjmuje się, że entalpie tworzenia są określane w warunkach standardowych: $T = 298 \text{ K}$, $p = 1 \text{ atm}$ i nazywane są standardowymi entalpiami tworzenia oznaczanymi ΔH_{298}° . Warto zaznaczyć, że zgodnie z konwencją międzynarodową standardowe entalpie tworzenia dla wszystkich pierwiastków chemicznych w ich stanach stabilnych przyjęto za równe zero. Wybrane wartości entalpii tworzenia w warunkach standardowych przedstawiono w tabeli II.1.

Tabela II.1

Entalpia tworzenia ΔH_{298}° w warunkach standardowych [2]

Związek chemiczny	Stan skupienia	ΔH_{298}° , kJ/mol
O ₂	gaz	0
N ₂	gaz	0
H ₂	gaz	0
C	ciało stałe	0
O	gaz	249,19
N	gaz	472,66
H	gaz	217,94
CO ₂	gaz	-393,52
H ₂ O	gaz	-241,83
H ₂ O	ciecz	-285,84
CO	gaz	-110,54
CH ₄	gaz	-74,87

Należy dodać, że zgodnie z przyjętymi zasadami dla reakcji egzotermicznej ($Q = \Delta H < 0$) aby utrzymać stałą temperaturę, musimy pewną ilość ciepła odprowadzić z układu, ciepło doprowadzone do układu ma więc znak ujemny. Odwrotnie będzie dla reakcji endotermicznej ($Q = \Delta H > 0$), aby utrzymać stałą temperaturę, należy do układu doprowadzić pewną ilość ciepła, które będzie miało znak dodatni.

Wynika z tego, że ciepło reakcji można wyznaczyć na podstawie entalpii tworzenia, przy czym w praktyce wygodne jest rozróżnienie ciepła spalania Q_s i wartości opałowej Q_i , które odnoszą się do jednostki materii, masy lub objętości czynnika (J/mol, J/kg, J/m³).

Ciepło spalania Q_s jest ilością ciepła wydzielonego podczas zupełnego i całkowitego spalania danego paliwa, przy czym produkty zostają ochłodzone do temperatury początkowej substratów.

Wartość opałowa Q_i jest natomiast ilością ciepła wydzielonego podczas zupełnego i całkowitego spalania danego paliwa, przy czym para wodna powstała w procesie spalania nie zostaje skroplona.

Można więc powiedzieć, że różnica między ciepłem spalania Q_s i wartością opałową Q_i polega na tym, że podczas wyznaczania Q_s woda w spalinach jest w postaci ciekłej, a podczas wyznaczania Q_i –

w postaci pary. Ciepło spalania będzie zatem zawsze większe od wartości opałowej i różni się ciepłem parowania wody w spalinach (PN-91/G-04510)

$$Q_i = Q_s - r(W^a + 8,94H^a), \text{ kJ/kg} \quad (\text{II.5})$$

gdzie: r – ciepło parowania wody ($r = 24,42 \text{ J/g}$ dla 1% wody w paliwie), W^a i H^a – zawartość wilgoci oraz wodoru w próbce analitycznej, wyrażona w % (8,94 jest przelicznikiem wodoru na wodę).

Obie wielkości są ściśle zdefiniowane, możliwe do obliczenia na podstawie składu chemicznego paliwa lub do wyznaczenia doświadczalnie. Ciepła spalania i wartości opałowe typowych paliw podano w tabeli II.2. Dla przykładu wyznacza się standardowe ciepło spalania Q_s i wartość opałową Q_i wodoru, korzystając z danych w tabeli II.1 wartości standardowych entalpii tworzenia ΔH_{298}^o :

- reakcja spalania wodoru

gdzie woda jest w postaci ciekłej, stąd według (II.4)

$$\Delta H = 2\Delta H_{298\text{H}_2\text{O}(c)}^o - 2\Delta H_{298\text{H}_2(g)}^o - \Delta H_{298\text{O}_2(g)}^o \quad (\text{II.7})$$

- po podstawieniu entalpii tworzenia dla poszczególnych składników (tab. II.1) i założeniu o skropleniu pary wodnej otrzymuje się

$$\Delta H = -571,68, \text{ kJ/mol}$$

- obliczenie ciepła spalania wodoru Q_s

po uwzględnieniu masy cząsteczkowej M wodoru biorącego udział w reakcji spalania ($M = 2\text{H}_2 = 4,04 \text{ g/mol}$) i zamianie odpowiednio jednostek otrzymuje się

$$Q_s = \frac{-\Delta H}{M} = \frac{-(-571,68)}{4,04} = 141,5, \text{ MJ/kg}$$

Podobnie oblicza się standardową wartość opałową wodoru, w której woda pozostaje w postaci pary wodnej

stąd według (II.4)

$$\Delta H = 2\Delta H_{298\text{H}_2\text{O}(g)}^o - 2\Delta H_{298\text{H}_2(g)}^o - \Delta H_{298\text{O}_2(g)}^o \quad (\text{II.7a})$$

wówczas zmiana entalpii tworzenia wynosi

$$\Delta H = -483,66, \text{ kJ/mol}$$

a wartość opałowa Q_i

$$Q_i = \frac{-\Delta H}{M} = \frac{-(-483,66)}{4,04} = 119,7, \text{ MJ/kg}$$

W przypadku nieznanego dokładnego składu chemicznego paliwa nie można obliczyć wartości opałowej i ciepła spalania na podstawie entalpii tworzenia, wówczas korzysta się z przybliżonych wzorów empirycznych (inżynierskich) [1, 3, 4, 6].

Tabela II.2

Kaloryczność wybranych paliw

Typ paliwa	Nazwa	Wartość opałowa, MJ/kg	Ciepło spalania, MJ/kg
Stałe (stan analityczny, powietrzno-suchy)	drewno	14,3	16,0÷19,0
	torf	14,5	15,9
	węgiel drzewny	28,6	29,0
	koks metalurgiczny	30,1	30,4
	węgiel brunatny	19,7÷23,2	20,6÷25,1
	węgiel kamienny		
	– gazowy	29,4	30,8
	– koksowniczy chudy	32,3	33,2
	antracyt	31,1	31,4
Ciekłe	alkohol etylowy	26,8	29,7
	benzyna	42,0	45,2
	olej napędowy	41,8	44,7
	olej opałowy	42,1	44,8
	olej lekki	42,08	44,8
Gazowe	acetylen	48,6	50,4
	<i>n</i> -butan	45,7	49,6
	metan	50,0	55,6
	tlenek węgla	10,1	10,1
	wodór	119,7	141,5

Wartość opałową paliwa stałego w stanie roboczym można wyznaczyć na przykład z formuły *Mendelejewa* [6]

$$Q_i^r = 339,15C^r + 1030H^r - 108,9(O^r - S^r) - 25,1W^r, \text{ kJ/kg} \quad (\text{II.8})$$

gdzie: Q_i^r – wartość opałowa w stanie roboczym, C^r , H^r , O^r , S^r oraz W^r – udziały masowe poszczególnych pierwiastków chemicznych i wody w paliwie w stanie roboczym, wyrażone w procentach.

W przypadku spalania biomasy i odpadów wartość opałową można wyznaczyć ze wzoru:

$$Q_i^r = 341C^r + 1322H^r - 120(O^r + N^r) - 15,3P^r + 68,6S^r, \text{ kJ/kg} \quad (\text{II.9})$$

W przypadku takich materiałów, jak: lignina, celuloza, drewno, karbonizat i smoła z drewna oraz oleje błąd nie przekracza 2,5% [3].

Wartość opałową paliw ciekłych można również określić z następujących wzorów przybliżonych [1]

$$Q_i^r = 27,65 + \frac{12,6 \cdot 10^3}{\rho_{15}}, \text{ MJ/kg} \quad (\text{II.10})$$

lub

$$Q_i^r = \frac{54230 - 13,5 \rho_{15} - 293 S^r}{1000}, \text{ MJ/kg} \quad (\text{II.11})$$

w którym: Q_i^r – wartość opałowa w stanie roboczym; ρ_{15} – gęstość paliwa ciekłego w temperaturze 15 °C, kg/m³; S^r – zawartość siarki w paliwie w stanie roboczym, %.

Wartość opałową paliw gazowych wyznacza się natomiast z następującej zależności:

$$Q_i^r = \sum_{i=1}^n [(Q_i^r) \mu_i], \text{ MJ/m}^3 \quad (\text{II.12})$$

gdzie: $(Q_i^r)_i$ – wartość opałowa i -tego składnika gazu, μ_i – udział objętościowy i -tego składnika w mieszaninie [1].

Należy dodać, że z powodu udziału substancji mineralnej oraz zmieniającej się zawartości wilgoci w paliwie przy podawaniu ciepła spalania i wartości opałowej należy zawsze zaznaczyć stan wyjściowy paliwa (pkt. 12.3.4). Można również dokonać odpowiednich przeliczeń procentowej zawartości danego pierwiastka w paliwie z jednego stanu paliwa na inny korzystając z zależności podanych w tabeli II.3.

Tabela II.3

Przeliczanie wyników analiz składu paliwa

Rodzaj przeliczenia	Współczynnik przeliczenia na stan:			
	Roboczy r	Analityczny a	Suchy d	Suchy bezpopiołowy daf
Ze stanu Roboczego r	1	$\frac{1}{1 - W^r - W^a}$	$\frac{1}{1 - W^r}$	$\frac{1}{1 - W^r - A^r}$
Ze stanu analitycznego a	$\frac{1 - W^r + W^a}{1}$	1	$\frac{1}{1 - W^a}$	$\frac{1}{1 - W^a - A^a}$
Ze stanu suchego d	$\frac{1 - W^r}{1}$	$\frac{1 - W^a}{1}$	1	$\frac{1}{1 - A^d}$
Ze stanu daf	$\frac{1 - W^r - A^r}{1}$	$\frac{1 - W^a - A^a}{1}$	$\frac{1 - A^d}{1}$	1

Literatura

- [1] Kruczek S., *Kotły*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2001.
- [2] Miszczenko K.P., Rawdiela A.A., *Zbiór wielkości fizyko-chemicznych*, PWN, Warszawa 1974.
- [3] Nadziałkiewicz J., Waclawiak K., Stelmach S., *Procesy termicznej utylizacji odpadów (maszynopis)*, Politechnika Śląska, Gliwice, 2006.
- [4] Rokicki H., *Urządzenia kotłowe - przykłady obliczeń*, Politechnika Gdańska Gdańsk, 1996.
- [5] Sienko M.J., Plane R.A., *Chemia – podstawy i zastosowania*, WNT, Warszawa 1999.
- [6] Wróblewski T., *Urządzenia kotłowe*, WNT, Warszawa 1973.